

УДК 821.163.41'06-31.09 М. Павич

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ СТРУКТУРИ РОМАНУ М. ПАВИЧА “ЗОРЯНА МАНТІЯ”

Зоряна ГУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра слов'янської філології,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: zoranahuk@ukr.net*

У статті розглядаються основні аспекти постмодерністського роману “Зоряна мантия: астрологічний путівник для невтаємничених” сербського письменника М. Павича. Автор статті досліджує поетику постмодерністської гри в романі, специфіку оповідної структури, концепт автоцититування та кореляцію автор-читач як особливості наративної стратегії письменника.

Ключові слова: Мілорад Павич, роман, оповідна структура, гра, автоцитатність, постмодерністська поетика, сербська література.

Романна творчість сербського письменника М. Павича характеризується передусім виразною увагою до форми та експериментаторством. Він є автором роману у вигляді словника (“Хозарський словник”), роману у вигляді кросворду (“Краєвид, мальований часм”), роману-клепсидри (“Внутрішня сторона вітру”), роману-посібника для ворожіння картами таро (“Остання любов у Царгороді”), роману-скрині (“Скринька для писання”).

У 2000 році вийшов друком роман М. Павича “Зоряна мантия: астрологічний путівник для невтаємничених”, яким письменник-постмодерніст вкотре підтвердив оригінальність власної формальної концепції роману, важливість способу розповіді. Цього разу авторові вдалося реалізувати власну концепцію інновативності прозової структури твору за допомогою звернення до астрології. У 2002 р. завдяки чотирьом перевиданням цей роман-гороскоп визнано книгою року белградського видавництва “Дерета”. Сербський літературний критик Драгіня Рамаданскі порівняла “Зоряну мантию” із “великою та життєдайною мандрівкою”, а літературознавець Ненад Шапоня зауважив, що про нововведення та осяяння цієї книги довідуються передусім ті, кого можна назвати новими читачами Павичевої прози [5, с. 227]. В Україні рецепції роману з астрологічними мотивами посприяв переклад дослідниці Алли Татаренко, а також її розвідка про “Зоряну мантию” у монографії “Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури)”. Оповідні стратегії цього роману привернули увагу українського літературознавця Івана Лучука, який, виклавши власні міркування у рецензії під назвою “Прогноз на минуле, чи спогади про майбутнє”, запрошує читачів поблукати лабіринтами яви і сну та розгадати безліч таємниць, шифрів, кодів, загадок [1, с. 14–20]. Проте слід зазначити, що

поетика та проблематика твору залишаються ще недостатньо вивченими, оскільки його рецепція зводиться головню до літературно-критичних відгуків та інтерв'ю. За об'єкт нашого дослідження взято такі поетикальні аспекти роману “Зоряна мантия”, як структурованість, нелінійність, автоцититування, використання ігрового принципу з метою підвищення статусу читача до співавтора художнього твору.

Авторський підзаголовок – астрологічний путівник для невтаємничених – є паратекстуальним маркером роману-гороскопа, що сутнісно характеризує своєрідність романної форми і слугує дороговказом для реципієнта. Саме він вказує на спосіб сегментування тексту роману, що складається з дванадцяти часто не згармонізованих між собою оповідань, та можливість їх довільного монтажу під час читання. Кожне з оповідань за назвою і тематично відповідає одному знакові гороскопу. Передмова до роману задає смисловий ключ до розуміння твору. Саме з неї читач довідується про авторський задум побудови роману у вигляді своєрідного путівника по попередніх життях Архондули Нехами, а сам роман відтак отримує визначення її “хорової автобіографії” з дванадцяти розділів. Головна героїня роману, яка “ув’язнена на дні своїх снів, що сидять одні в одному, наче матрешки”, є втаємниченою у “пробудження” й щоранку переживає реінкарнацію у новому тілі жінки чи чоловіка, з новим іменем, у новому знакові гороскопу, у новій мові, у новій епосі (XV–XX ст.). Образ героїні та тема кохання є наскрізними, об’єднавчими для дванадцяти розділів роману, такими, що врівноважують фрагментарність структури, забезпечують її цілісність та водночас допомагають читачеві досягнути повноту текстового сенсу.

У постмодерністському романі з астрологічними мотивами М. Павич “грається” з уламками різноманітних текстів, що розсіпані у його текстуальній тканині. Уважний читач помітить окремі вставки, введені автором у текст: уривок п’єси, газетні оголошення, електронні листи, інформацію про зодіакальні знаки гороскопа, цитування “уривків” з реконструйованого рукописного “азбуковника”. Вперше реципієнт довідується про походження назви роману-гороскопа завдяки героєві, який читав німецькою мовою книгу “Зоряна мантия імператора Генріха Другого” 1892 р. видання. Згодом в уже згаданому азбуковнику, що на основі яви віщує сон, знаходимо словникову статтю під назвою “Зоряна мантия”, яка ще раз свідчить про походження назви роману від зоряної мантиї імператора Генріха II Святого, на якій вигадані сузір’я й інші астрологічні об’єкти. Для прочитання невідомого послання герой роману здогадується порівняти “зоряну мантию” з небесною азбукою: “Через кілька днів мене осяяла думка, що, можливо, назви зірок треба розуміти як слова у реченні. І що небо – такий собі буквар, з якого треба по складах і до кінця прочитати урок, що складається з зоряних імен” [2, с. 16]. Характеристика кожного знака гороскопа в романі майстерно вплетена в його текстуальну тканину і складається з астрологічних визначень відповідного зодіакального знака та художнього послання-поради: “Ти народжений під знаком Стрільця. Це дев’ятий знак Зодіаку, він відповідає останньому місяцю. Сонце проходить через цей знак між 22 листопада та 20 грудня. Твій знак – вогняний, чоловічий, активний та змінний. Сузір’я твоє знаходиться на полуденному небі, і Молочний шлях у ньому найяскравіше сяє... Саме тому Стрілець, схибивши, так як схибив ти, втрачає свою

ціль. Але не впадай у відчай. Послання твоїх зірок звучить: “Бачимо, царице, голову твою, оздоблену красно дванадцятьма зірками. Вкажи нам шлях, щоби мирно пройшли ми туди, до вічного краю...” Юпітер, добра й справедлива планета, панує у твоєму знакові, як у власному домі. Він є охоронцем твоєї долі і може допомогти тобі...” [2, с. 65–66].

У текстуальній тканині роману з’являються плетивом фрагменти вірша “Слова любови” середньовічного сербського правителя Стефана Лазаревича (1374–1427), що виконують орнаментальну функцію та є виявом інтертекстуальності. М. Павич вводить згаданий вірш у роман за допомогою техніки віднайденого рукопису: знайдена у замкнутому сейфі книжечка написана церковною кирилицею, крім згаданого “Слова любови” містила також звід законів та рукопис невідомого перекладу з грецької. Один із героїв роману звернувся до архіваріуса за допомогою у прочитанні знайденої книги. У відповіді архіваріуса зашифровані авторські рефлексії стосовно різноманіття можливих способів читання: “Існують різні способи читання книжок. Деякі з них – таємні. “Розчитування” або читання “навхрест”... належить саме до таких. Книжка, яка на перший погляд нічим не відрізняється від інших книжок, інколи приховує таємне послання, яке можна розгадати хрестовидним розчитуванням” [2, с. 17]. Пишучи про роман-гороскоп М. Павича, українська дослідниця А. Татаренко ґрунтовно досліджує численні літературні алюзії, які є важливими для письменника і призначені саме для “втаємничених” читачів [6, с. 369].

На сторінках роману “Зоряна мантия” знаходимо авторські ремарки про життя Сербії і Белграда, зокрема наприкінці 90-х рр. У “Автобіографії” М. Павич зазначає: “Вперше я зазнав бомбардувань у віці 12 років. Вдруге – у віці 15 років... Новий міленіум для мене почався 1999 року (з трьома перевернутими шістьками) третім бомбардуванням, коли літаки НАТО кидали бомби на Белград і Сербію. Ріка, на якій я живу, Дунай, відтоді є непридатною для судноплавства” [3, с. 7–8]. Письменник не залишився осторонь цієї трагічної події в житті сербського народу, герої його роману-гороскопу теж живуть у час бомбардування Белграда військами НАТО й переживають жахиття війни у другому тисячолітті. Тому роман “Зоряна мантия”, що побачив світ невдовзі після завершення війни, можна назвати антивоєнним й екологічним. В останньому розділі твору події, пов’язані з війною, слугують художньою канвою зітканою зі “штрихів”, яка й складає підґрунтя для розвитку сюжетної лінії й безперечно впливає на долю героїв. “Штрихи” війни – це передусім антивоєнні написи на плакатах, пам’ятнику, бомбосховищі, графіті на будинках, розбиті вітрини культурних центрів, сигнальні вогні ракет, звуки повітряної тривоги, вибухи, зруйновані мости та інформація про війну із засобів масової інформації (новини з посиланням на провідні сербські газети “Політика”, “Бліц”, “Данас” і телеканали, а також перегляд героєм інтернет-ресурсу *War against Yugoslavia INET*). Кожен із героїв намагається осмислювати жахливу реальність, проте внаслідок катастрофічних подій у них посилюються есхатологічні настрої, формується хвороблива ненависть до страшного майбутнього й переконання у подальшій трагічній долі людства. “Я відчула, що у тому багатомільйонному натовпі, до якого належу, лише я не маю ненависті до майбутнього. Це мене

жахливо налякало. Більше ніж бомб та ракет, я злякалася самотності, яка мені через це загрожувала. Я знала, що у людства є лиш одне майбутнє. Завжди і споконвіку лиш одне, і запасного майбутнього немає. Як же я могла його ненавидіти? Але тепер я й сама раптом усвідомила, яким насправді огидним є оте майбутнє і які жахи нам несе. Майбутнє – стайня, в якій лежить і ремигає страх, думала я. Тоді я виразно почула, як моє сьогодні розколося навпіл, і забула, як мене звать”, – підсумовує головна героїня [2, с. 112]. Подібні реалістичні “штрихи” війни створюють враження архідостовірності. Попри те вони водночас “змішуються” з оригінальним фантастичним компонентом, оскільки героїня застосовує метод “лікування снами” для порятунку коханого. Звернення до фантастики сну, так званої оніричної фантастики, є характерним для Павичевої прози. Можна стверджувати, що фантастичний компонент складає імператив прози цього письменника. Сербський літературознавець Предраг Палавестра слушно зазначає, що Павичеву фантастику не можна назвати чистою, справжньою фантастикою, оскільки його фантастика є особливим типом гротеску, з якого забрано елементи комічного й замінено їх елементами абсурдного [4, с. 329]. Взірцем поєднання реалістичних штрихів із гротескністю є такі рядки: “Одного вечора, коли на Белград падали бомби НАТО, термін використання яких закінчився 1997 року (як ми прочитали згодом на їхніх уламках), Мінотай, лежачи у ліжку, перед тим, як заснути, засунув у рот великий палець і почав його смоктати, як дитина. В останній момент я зрозуміла, що діється. З його рота бризнула кров, і я насилу змогла вирвати палець зі стиснутих щелеп. Його хвороба, його хвороблива ненависть до страшного майбутнього почала приносити свої плоди. Мінотай поступово почав поїдати самого себе” [2, с. 109].

У романі-гороскопі Мілорад Павич утілює свою візію читання та читача як активного чинника читання, що повинен увійти у діалог із текстом. Свідченням цього є наступний вислів героя роману “Зоряна мантия”: “...Літературу веде у майбутнє читач, а не письменник” [2, с. 67]. Роман передбачає присутність сприймача, який може на власний розсуд прочитати оповідання лише про свій знак або про всі знаки гороскопу. Письменник вирішив розширити гру з читачем/читачкою за допомогою впровадження категорії вибору. Перед останнім розділом роману знаходимо авторську “інструкцію” до його прочитання: “Перед вами щось на зразок “зроби сам” – гороскопа. Оскільки тут є можливість вибирати, було б найкраще, якби читачка почала цю оповідь із розділу “Мінотай ненавидить майбутнє”, а читач – із розділу “Голова на тарілці...”. Отже, тут існує жіноча та чоловіча мапа прочитання зірок. Решту розділів треба читати так, як вони йдуть, а що стосується кінця, то він залежить від вас. Та про це пізніше” [2, с. 95]. Мілорад Павич у романі-гороскопі робить спробу “включення” твору до електронної системи інформації. Два розділи роману “Гаудієві спальні” та “Гаудієві стайні” розміщено лише в електронному вигляді на інтернет-сторінці: www.geocities.com/ongaudi/. У тексті знаходимо посилання на вказану електронну адресу, де можна прочитати листи однієї з героїнь роману. Два прикінцеві розділи роману “Зоряна мантия” розміщено у книзі та в електронному вигляді на сайті: www.rastko.org.yu/knjizevnost/pavic. Автор реалізовує прийом “гри з читачем”, даючи реципієнтам можливість безпосередньо втрутитися в роман, викинувши з

останнього розділу кілька фрагментів і в такий спосіб довідатися одне з імен головної героїні. Для порятунку кохання героїв читач повинен написати на вказану автором електронну адресу отримане таємне ім'я (Діонісія). У такий спосіб текст визначає профіль свого читачів (за У. Еко), закликаючи їх до співдії. Алла Татаренко слушно зауважує, що М. Павич розміщує окремі розділи в інтернет-ресурсі задля розширення додаткового простору твору: “Його роман не обмежується кількістю сторінок друкованого варіанта книжки. Читач одержує сигнал про розширення меж роману завдяки фрагментам, які *можуть бути* його частиною. Простір роману втрачає визначеність меж. Замість остаточно сформованого твору читач одержує текст, у якому ступінь його ергодичної свободи є досить високим” [6, с. 366].

“Електронні” розділи з інтернет-сторінки роману “Зоряна мантия”, “Гаудієві спальні” та “Гаудієві стайні” згодом у 2005 р. з'являться у друкованому вигляді у книзі М. Павича “Роман як держава та інші огляди”. У 2007 р. письменник скористається цими розділами як “будівельним матеріалом” для збірки оповідань “Паперовий театр”. Окремі розділи роману “Зоряна мантия” (“Рак”, “Скорпіон”, “Водолій”, “Мінотай ненавидить майбутнє”) увійшли у сформовану тематичну збірку “Еротичні оповідання” (2005 р.). Художня особливість структури роману свідчить про те, що для Павича саме новації структури є ключовим елементом експериментальної поетики його творів.

Роман “Зоряна мантия” є ще одним свідченням того, що для творчості Мілорада Павича притаманний художній розвиток, її не можна вважати статичною. Роман-гороскоп є чудовою ілюстрацією повсякчасного потягу письменника до літературного експериментаторства. “Відкритість” структури роману та можливість численних інтерпретативних підходів до нього розширюють ареал текстуальних мандрів для читача, роблять його необмеженим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Лучук І.* Прогноз на минуле, чи спогади про майбутнє (рецензія на “Зоряну мантию” М. Павича) / І. Лучук // Дзеркало тижня. – 2002. – № 48. – С. 19.
2. *Павич М.* Зоряна мантия: астрологічний путівник для невтаємничених / Мілорад Павич ; пер. із серб. Алла Татаренко– Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. – 119 с.
3. *Павић М.* Роман као држава и други огледи / Милорад Павић ; приредила Јелена Павић. – Београд : ПЛАТО, 2005. – 174 с. – (Библиотека “После Орфеја”).
4. *Пијановић П.* Павић / Петар Пијановић – Београд : Филип Вишњић, 1998. – 406 с. – (Библиотека Албатрос ; књ. 67).
5. *Поповић Р.* Животопис М. Павића / Радован Поповић – Београд : Дерета, 2002. – 233 с.

6. *Татаренко А.* Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури) : монографія / Алла Татаренко – Львів: ПАІС, 2010. – 544 с.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

ARTISTIC FEATURES OF THE STRUCTURE IN THE NOVEL “STAR CAPE” BY M. PAVIĆ

Zoryana HUK

*The Ivan Franko National University of Lviv,
The Department of Slavic philology,
Universytets'ka str., 1, L'viv, Ukraine, 79000,
e-mail: zoranahuk@ukr.net*

The author analyzes the main aspects of the postmodernist novel “Star Cape: an astrologic guide for amateurs” by Serbian writer Milorad Pavić. She focuses on the poetics of the postmodernist game in the novel as well as its composition, the concept of the authorial citation and the author-reader correlation as specific features of the writer’s narrative strategy.

Key words: Milorad Pavić, novel, composition, game, authorial citation, postmodernist poetics, Serbian literature.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ СВОЕОБРАЗНОСТЬ СТРУКТУРЫ РОМАНА М. ПАВИЧА “ЗВЕЗДНАЯ МАНТИЯ”

Зоряна ГУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра славянской филологии,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: zoranahuk@ukr.net*

В статье рассматриваются основные аспекты постмодернистского романа “Звездная мантия: астрологический справочник для непосвященных” сербского писателя М. Павича. Автор статьи исследует поэтику постмодернистской игры в романе, специфику структуры, концепт автоцитирования и корреляцию автор-читатель как особенности нарративной стратегии писателя.

Ключевые слова: Милорад Павич, роман, структура, игра, автоцитирование, постмодернистская поэтика, сербская литература.